

ჩემი პირადი

სი. ინსონოვის ქუჩაზე, ნაზაროვის სახლში, პირველ კლასიკურ გიმნაზიის უკან.
სელის-მარტოვი, მიიღება თბილისში «დროების» რედაქციაში, ქუთაისში, ჭილაძეების წიგნის მაღაზიაში. გარეუკუნე მცხოვრებთათვის ადრესი: В. Тифлиси, 15 редакцію «Дრობის»
«დროების» თვისა 9 მან. სამის თვისა 3 მან.
ქვისის თვისა 5 მან. ერისის თვისა 1 მან.

დროება

უასი განსხვავებისა
სტრიკონზე რვა კაპ. განცხადება მიიღება ქართული რუსულს და სხვა უნებზედ.
თუ საქართვებ მოითხოვს, რედაქცია გაასწორებს და შეამოკლებს დასაბუთებულ გამოცხადებულ წერილებს დაუბეჭდვად წერილებს რედაქცია ვერ დაუბეჭდვს ავტორს.

ბაგოდის ურთელ დღე ორშაბათს ბარდა. 1 ნოემბერი «დროებისა» ღირს 5 კაპიკი

სულავერამი

(ჩრდილოეთის საგენერალი.)

29 ოქტომბერი.

პატივპატივი. ხელმწიფე იმპერატორმა გამოუცხადა თვისი წყალობა გენერლებს კაულობარსს და სობოდევს იმ საქმის შესრულებისთვის, რომელიც მათ ჰქონდათ მინდობილი. გენერალს ლესოვოის და პორუჩიკს პოლნიკოვს ისევ გაამწესებენ სამსახურში.

ჰავასის საგენერალი იქცევა, რომ ტაჯინისკენ წასულია რუსეთის ექსპედიციამ ამ ცოტას ხანში სპარსეთის უკმაყოფილება გამოიწვიოს; სპარსეთმა მეგრზე დაავაჯ გამოაცხადა; მაგრამ ურველივე ეს ძალიან გაზვიადებულია; ამის შესახებ «ქრნალ დესან-პეტერბურ» ამბობს, რომ რუსებს იქ არაფერი ურიგობა არ მოუხდენიათ, მხოლოდ ტაჯი დაათვალიერეს იმ განზრახვით,

რომ ავაზაკობა ამოკლებდნენ უდაბნოში; თვით სპარსეთსაც აქვს ეს განზრახვა; მეგრის დაპყრობას არც რუსეთი და არც სპარსეთი არა ჰფიქრობენ.

გუშინ პეტერბურგის ქალაქის თავის ამხანაგად ამოიჩინეს სემევიკი; ამის მეტს კენჭი სხვას არავის უყრია.

შახანი. ყაზანის და ნიჟნი-ნოვგოროდის შუა ორთქლის გემები ჯერ კიდევ დაიარებიათ და მგზავრებს ატარებენ.

ჩიკა. დღეს ოთხასი წელიწადი შესრულდა ლიუტერის შობიდან და ამისთვის ეს დღე დიდებულია იდეესასწაულეს; დილით ყველა ლიუტერანების ეკლესიები სავსე იყო მლოცველებით; საღამოზედ ჩირადდნით გაბრწყინეს ქალაქი; დანარჩენ ბალტიის ზღვის ნავირად მდებარე ქალაქთაც დი-

დის ამბით იდეესასწაულეს დღევანდელი დღე.

მოვილვა-მოლოსი. ინგლისელ თანხის მკატრონეთ კომპანია აპრობს მომავალ წელიწადში ხეთი მაქრის ქარხანა გამართოს პოდოლის გუბერნიამი.

პარიში. დღეს მოაწერეს ხელი ბძანებას, რომლითაც გენერალი აპკერი დანიშნა საფრანგეთის ელჩად პეტერბურგში.

ლონდონი. ლორდი მერის ბანკეტზე საფრანგეთის ელჩმა ვადანგტონმა გამოაცხადა, რომ იმას მინდობილი აქვს უფრო განამტკიცოს ორთა სახელმწიფოთა შორის მეგობრული განწყობილება; გლადსტონმა წარმოთქვა სიტყვა, რომელიცაც, სხვათა შორის, გამოსთქვა, რომ ჭრანცულების შემდეგ საფრანგეთის სიკეთე ისე არავის არ უნდა, როგორც ინგლისსა; მადაგასკარის

საქმების შესახებ კეთილად მორიგდნენ და იმედი აქვს, რომ სიუზის არხის საქმეც ორივე ქვეყნის სასარგებლოდ გადასწყვეტას; ინგლისის ჯარების ერთი ნაწილი მალე დასვლის ეგვიპტის სრულდებით კი მძინ დასცლიან, რთადესაც ამ ქვეყანას წარმატებას შეატუბენ; ინგლისის მმართველობა თანაგრძნობს დიდთა სახელმწიფოთა მშვიდობიანობის დასაცვის სურვილსა; ინგლისი უმთავრესად იმას ცდილობს, რომ ბერლინის ტრაქტატი დასვლეს იქმნას; ამასვე ცდილობენ სხვა დიდნი სახელმწიფოთნიც და, იმედიც, მათს მაგალითს მიჰყვებიან ბალკანის სახელმწიფოთა გამგეუნაც.
30 ოქტომბერი.

პატივპატივი. გარემე საქმეთა მინისტრი დღეს სამზღვარ გარეთ მიდის.
«ქრნალ დესან-პეტერბურ»

«დროების» ქელტონი, 1 ნოემბერი

ლიტერატურული უნიონები

(იუკრია) № IX, სექტემბერი

«იუკრიის» უკანასკნელი წიგნი, ჩვენსა სასიამოვნოდ, ცოტათი მაინც უფრო საინტერესო და ფეროვანია, ვიდრე აღრინდელი ორი წიგნი. მას უპირატესობა უნდა მიეცეს აღრინდლების წინაშე, რადგანაც თითქმის ყურნალის ყოველ ჩვენდებრივ განყოფილებას შეიცავს; ეს გარემოება, ესე იგი, შინაარსის სხვა-და-სხვაობა, ყურნალისათვის ფრიად სასარგებლოა და შეადგენს მისთვის აუცილებელ საჭიროებას. სხვაფრივაც, თვით შინაარსითაც «იუკრიის» მე-IX №-ში შედარებით სჯობს აღრინდლებს; ყურნალში არის ისტორიული გამოკვლევა შინაური მიმოხილვა, პედაგოგიური წერილი, პალემიკის ნიმუში და სხვა. თითქმის ყოველსავე ამანვე ევდებით მოველოპარაკოთ მკითხველებს, რადგანაც ყურნალის ზოგიერთი ადგილი ყურადღების ღირსია სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო.

შპირველესად ყურადღება მიექცით მღ. ღმ. ჯანაშვილის წერილს (მართველი ხალხის მწერლობა და განათლება მე-VI საუკუნემდე). იგი შეეხება ისტორიულს მხრით ფრიად საინტერესო საგანს, რომელიც მეტად ნაკლებად არის გამოკვლეული ქართულს და უცხო ისტორიულს მწერლობაში.

როგორცა სჩანს, მღ. ღმ. ჯანაშვილი მოწადინებულია ეს ნაკლი შე-

ღებისა-და-გვარად შეავსოს თავის წერილით, რომლის მეორე ნაწილი «იუკრიის» შემდეგ წიგნი იქნება დაბეჭდილი. რასაკვირველია, ჩვენ აქ არ ვილაპარაკებთ იმაზე, თუ რაოდენად სასურულეს პატივცემული ავტორი თავის საქმეს, რომლის სიძნელეს თვითონაც კარგათა ჰგრძნობს. ამ კვლობაზედ ჩვენა გესურს მივცეთ ორიად მენიშენა ავტორს შესახებ ზოგიერთ პირველ წერილში წარმოთქმულ, აზრებისა და იმ საშუალებათა, რომელთაც იგი ხმარობს თავის აზრების დასამტკიცებლად. ამ გვარი მენიშენები ჩვენ მით უფრო საჭიროდ მიგვაჩნია, რომ მამა ჯანაშვილი ჩვენს ყურნალ-გაზეთობაში თითქმის ერთად ერთი მწერალია, რომელიც სამშობლო ისტორიის მოუთხრობს ქართველ მკითხველებს; ამ საქმეში იგი სხვა თავის თანამოძმეებზე უფრო მუდმივი მშრომელია; ყოველივე ამის გამო, უტყველია, რომ მამა ჯანაშვილი შესამჩნევად მოქმედობს საზოგადოებაში საქართველოს ისტორიის ცოდნის გავრცელებაზე და შეიძლება, რომ ბევრმა მისი მსჯელობა ჩვენის ისტორიის შესახებ განუხილავად და განუჩხველად მიიღოს, ცალკე იმისთვის, რომ შეიძლება მამა ჯანაშვილს თავისი ხანგრძლივი მოღვაწეობით დაემსახურებინოს საზოგადოების თვალში ავტორიტეტის სახელი, და ცალკე იმისთვის, რომ ჩვენი საზოგადოება ერთობ საუსტია ისტორიულს მსჯელობაში. ბარდა ამისა, მამა ჯანაშვილის თხზულებებს, თუ არა ესცდებით, სრულიადაც არ შეხებია ლიტერატურული კრიტიკა,

რაცა, რასაკვირველია, წარმოსდგება ისტორიის ნაკლებად ცოდნისაგან და ეს ფრიად სამწუხაროა თვით მამა ჯანაშვილისთვისაც და ჩვენი მწერლობისათვისაც.

დღეს ჩვენ მხოლოდ ორიოდვე სიტყვას წარმოვსთქვამთ გაკრით მამა ჯანაშვილის უკანასკნელი წერილის შესახებ და სხვა მის წარმომებს კი არ შეეჩხებით.

მამა ჯანაშვილი ცდილობს დაამტკიცოს თავის წერაში, ვითომ ქართველებს ძველთაგან, ესე იგი, თვით მე-VI-ე საუკუნემდე, ჰქონიათ მწერლობა და განათლება და საქართველო პოლიტიკურს ძალას წარმოადგენდა, ესე იგი, საქართველო, ავტორის სიტყვით, ყოფილია ისეთი სახელმწიფო, რომელსაც ადრე გამოუჩენია თვით-მყოფობის ნიჭი და წარმატებისათვის საჭირო ძალა; თუმცა საქართველო ძველთაგანვე იყო გარემოცული სხვა-და-სხვა წარმატების შემთავრებულ პირობებითა, რომელთაც ქართველი ხალხი მამაცად და თავგანწირულად ებრძოდა. მსრეთი დღე-აზრი მამა ჯანაშვილისა სრულიადაც სავსე არ არის; მართლაც, საქართველო უნდა ყოფილიყო ძველთაგან სხვა ხალხებზე უფრო დაწინაურებული ქვეყანა, რომელსაც ძველთაგანაში მოცილე არა ჰყავდა და შემოხაზული ადგილი ექონა შინა სხვა ხალხთა შორის. საქართველო ისეთი ძალა ყოფილია, რომელთანაც სხვა ხალხებსა და სახელმწიფოებსა საქმის დაქვეა ეჭირებოდათ. შაველივე შემთ ნათქვამი მტკიცდება ჩვენის ისტორიის ძველი ნაშთების მოწმო-

ბით, თვით ისტორიითაც, რომელიც, თუმცა ერთობ ნაკლებად და ბუნდოდ არის შემთავრებული და გარკვეული, მაინც გვაძლევს არა საეჭვო ფაქტებსა შესახებ იმისა, რომ, ჩვენ ქართველი, მართლაც, დაწინაურებული იყავით ძველთაგან ხალხთა წინაშე. ეს აზრი, როგორცა შემოთავსებით, სრულიად სავსე არ არის; მაგრამ საქმე ის არის, რომ ჩვენი ისტორიის შემსწავლელნი და მწერლები ერთობ აჭრებენ ამ აზრსა, არა ხმარობენ თავიანთ წარმომებებში და გამოკვლევებში წამდვილს ისტორიულს მეთოდს და ამიტომაც ხშირად ისეთს რასმეს წარმოთქვამენ, რასაც არავითარი მკვიდრი ისტორიული საფუძველი არ აქვს. ამით ისინი ზოგჯერ ხელს უშლიან ისტორიულ, ცოდნის გავრცელებას და არა-ქემპარიტს აზრებს ავტორებზე საზოგადოებაზე, რომელსაც ჯერჯერობით საშუალება არა აქვს კრიტიკულად მოეპუროს თავის ისტორიკოსების და მწერლების ნაშრომ-ნაღეფსა. მიუიღებამაზა იმ მტკიცებულ ისტორიკოსებს და მწერლებს ზოგჯერ ეტყობათ თავიანთ წარმომებებში საზოგადო ისტორიის ნაკლები ცოდნა და ფაქტების შეუმთხვევლობა; ხშირად ძველის მწერლის ნაშრომს და მის მიერ მოყვანილი ფაქტს რწმენას აძლევენ და მიზანით იგი წამდვლო შეურყვევლ ფაქტად, მხოლოდ იმისთვის, რომ იგი მოხსენებულ იქნა ძველს ნაწერებში; ზოგჯერ აფიქსდებთ, რომ რომელიმე ფაქტის მიმწველობის შესახებ ზღად საქართველო გამოკვლევა იმ კავშირისა,

არღვევს დონდონის გაზეთების ცნობას შესახებ ვსკოლაში დაბანაკებული მე-37 ქვეითა ჯარის დივიზიის დამზადებისა და 1877 წელში დროებით დათხოვნილ სალდათების მოწოდებისა.

სოქონი. აქ მოვიდა ვოლკოვნიკი კაულობარსი.

ბელბრაძი. ბჯანყება მოსკობილად მიხინიათ; ბჯანყებულები უკველგან დაბარცხდენ, ბევრნი დამორჩილდენ ზოგნი ბულგარის სამფლობელოში გადავიდენ; მკვრავრებლების იარაღის ყურა მშვიდობიანად მიდის.

ბუხარაშტი. მინისტრმა-პრეზიდენტმა მიუგო. ვასუხად მისადმი მიმართულს კითხვაზე — მე ვურჩივე მეფეს ვენაში წასვლა იმ განზრახვით, რომ დაერწმუნებინა ავსტრიის რუმინის მშვიდობის მოკვარეობაში და წესიერების დაცვის სურვილში; თითონ ბრატანოვი კიდეც წავიდა გაშტეტინში დასამტკიცებლად იმისა, რომ რუმინია სრულიად ეთანხმება თვისი მეფის გრძნობათა; მორმალურად არაავითარი პირობით არავის შეჰკვნიან; დენაის საქმის შესახებ ბრატანო-

ნომ სთქვა — მეფე და მმართველობა ერთ ნაირი სიმტკიცით დაიცავენ რუმინის უფლებათაო.

შინაური ძროხისა

დღეს, 1-ს ნოემბერს, თბილისის სასამართლო პალატაში დანიშნულა ჯრიად საინტერესო საქმე თ. მინგრელისა ახალურ ბეგელიებთან შესახებ ძვირის მთისა, რომელზედაც ამ დღეებში ვრცლად იყო ჩვენს გაზეთში ლაპარაკი.

ისედაც უძლოურ შოთს კიდევ ერთი უბედურება დამართვინა: ცეცხლის ნახევარ მილიონამდე ზარალი მიუტია. აი დაწერილებით ამის ამბავი:

წუხების, 28 ოქტომბერს, ვილაცა მიკიტის ბიჩიას დუქანში გაჩნდა ცეცხლი. ამის გაჩენა და მთელის ბაზრის ოთხ-კუთხე ცეცხლის მოღება ერთი იყო. დაიწვა საქონლით საცხქვის და ხის მალაზიები ვიდრე ასამდე და როდაკონაქის საწყობი. საშინელი ხმა ისმოდა, სწორედ, მეორედ მოსვლას რომ იტყვიან, იმასა ჰგავდა: გვიშველეთ, ადამიანის სულები მაინც გადავარჩინოთო. მოველო კაცი თითქორალსაც ცდილობდა, ზოგი ვითომ საქონლის გამოტანას ეხმარებოდა, ზოგი

შენობებს ანგრევდა, რომ ცეცხლისათვის გზა მოესპოთ. რადესაც მიადგენ დასანგრევად მოჯასპირ შოქუს და ანდრია ბარკლიას 100 მანეთიან ხის ბუტკებს, პირველი რევოლვერით დაღვა და მოკლას ემუქრებოდა დამკრეუებს და რამდენიმე სალდათიც გალახა. დადი ზარალი მიეცა ლუკა და ძოტარუხაძეებს, რომელნიც ტიტულბო ძლიერ გამოკვიდნენ, და სტუფანე ლამბაროს, რომელსაც 24 მალაზია დაეწვა; დიდი ზრომა მიიღეს პოლიკონიკმა პივაზოვმა, შაკლი ძალანდარიშვილმა და კეარტლებმა. აგრეთვე იზრომეს აგენტმა შერბინინმა და მენდელმა, რომელთაც მოიტანეს ცეცხლის საქრობები, რომლის შემწეობითაც გადაარჩა დამოყნის საწყობი და მთელი შოთი. ხალხი მხნედ იყო, მაგრამ რას იზამდა ცარიელის ხელით, უიარაღოთ. შალა მაინც ვითავდარიგოთ და ვიშოვოთ ცეცხლის საქრობი მაშინა.

საკვირველი ის არის, რომ მოჯასპირ შოქუს, შოთის საზოგადოებისაგან ხმონად აღმორჩეული და სხვა საზოგადო საქმეებშიაც მოწაწილეობის მიმღები, ასე მოიქცა ამ საზოგადო უბედურების დროს.

ახალსენაკი დამა გვწერენ: 25 ამ თვისას მოვიდა ახალსენაკში ექ-

სარხოსი პავლე. მუხელმდეს კერობა სასულიერო სასწავლებლის გამგეობას, თუ რომელ დღეს მოხდა დღეობა, რომ გამგეობის წევრი ვახალხელ მიჰკვებოდნენ. დანიშნულ დღეს, 25 ოქტომბერს, მიეგებენ სამეგრელოს სასწავლებლის გამგეობის წევრნი, ყველა მასწავლებელი და აგრეთვე წარმომადგენელი აქაური აღმინისტრაციისა და პოლიციისა.

მეორე დღეს, ცხრა საათის ნახევარზე დილით, ექსარხოსი წაბძანდა ადგილობრივ ეკლესიაში, სადაც აქაურმა მღვდელმა გადინდა პარაკლისი. მერმე თვით ექსარხოსმა წარმოსტევა მოკლე სიტყვა ჩვენს სარწმუნოებაზე. შემდეგ ეკლესიადამ პირდაპირ შებძანდა სასულიერო სასწავლებელში. აქ თვითათულ კლასში დარჩა რამოდენიმე ხანი და მიაკვირნა თვითათულ მასწავლებელს გაკვეთილი თათავის საგანში და აკითხინა მოწაფეთათვის ნასწავლი საგნები, რომ დარწმუნებულიყო, თუ როგორ ითვისებენ ბავშვები საგნებს; თვითონაც ჰკითხა ზოგიერთი რამ რაზედაც მოწაფენი აძლეოდნენ. შესაფერ პასუხს, რიგაინადა და გაბედვით, შათავა სიარული თუ არა კლასებში, გადუხადა მთავრობას

რომელიც უნდა არსებობდეს ფაქტისა და სხვა უწინდელი, ან შემდეგი ფაქტების შორის; რომ საჭიროა სხვადასხვა ძველი მწერლების შედარება და შესწავლა და თან სამშობლო ისტორიის შედარება სხვა ხალხთა ისტორიისთან. შამისოთ ისტორიის შესწავლა და ისტორიული ცოდნა ჯეროვანად ვერ აწარმოებს, და ეს გარემოება კი ხელს შეუშლის ჩვენი ცნობიერების წარმატების საქმეს. მოგვიწოდებ ამის გამო ჩვენს მწერლობაში და საზოგადოებაში ხშირად შეეყრებით სრულიად უსაფუძვლო აზრსა შესახებ ჩვენის წარსულისა, რომლის ნამდვილი ხასიათი ჯერ-ჯერობით რიგაინად ვერ შეუგნიათ.

შეველია, რომ ესრეთი გარემოება სანატრელი არ არის ჩვენი ინტერესებისათვის, რადგანაც მომავალში საჭირო შეიქნება ბრძოლა არა მხოლოდ ისტორიულ მოსაზრებებთან, რომელნიც ზოგჯერ საზოგადოებაში და მწერლობაში ჩვენივე მწერლობის მოღვაწეთა წყალობით ვრცელდება, არამედ უფრო მეტად მოსაზრება აღძრეს ჩვენში მამა ჰანაშვილის ზოგიერთი ისტორიული შენიშვნებმა. ჩვენ გვინდა ამ შენიშვნებს შევხვით, მაგრამ უნდა წინდაწინვე ესთქვათ, რომ ჩვენ მათ დარღვევას ანუ უარყოფას კარგად ვაპირებთ, არამედ მხოლოდ იმის დამტკიცებასა, რომ ზოგჯერ პატივცემული მამა ჰანაშვილი ერთობ ჩქარობს ისტორიულ დასკვნაში და ხშირად ისეთს რასმეს წარმოსთქვამს, რის დასამტკიცებლად საკმაო საბუთი არ მოიპოვება იმისავე წერილში და რაიცა, საზოგადოდ, ძნელი წარმოსადგენია. პატივცემულს ჰანა-

შვილს უნდა ახსოვდეს, რომ ისტორიული მოსაზრება და მეცნიერული დასკვნა ერთობ ფრთხილად წარმოითქმინა და მწერალს მართებს დიდი სიფხიზლე ფაქტების გარჩევისა და ისტორიული მოსაზრების დადგენისათვის. შამისოდ ხშირად ისეთს რასმეს იტყვის კაცი, რაზედაც თვით ისტორიის ნაკლებად მკოდნე მკითხველიც არ დაერწმუნება.

თავის დედა-აზრის დასამტკიცებლად, რომელიც ჩვენ ზემოთ მოვიხსენიეთ, მამა ჰანაშვილს მოჰყავს მრავალი სხვადასხვა ფაქტები, რომელნიც მართლაც გვეუბნებიან, რომ ჩვენ, ქართველებს, ძველთაგანვე ხელი მიგვიყვია სწავლა-განათლებისათვის. ამ აზრის გატარება და დამტკიცება იმოდენად, როდენათაც თვით სხვადასხვა თხზულებებიდამოკრეფილია ფაქტები ნებას იძლევიან, სწორედ მაღლიერი შრომადა, იმედია, მამა ჰანაშვილი მას კარგად აღასრულებდა, თუ კი არ აჩქარებულყო, და არ გაეტაცნა თავის მოსაზრებისათვის საბუთების ძებნას. მამა ჰანაშვილს უნდა დაემყარებინა თავისი ისტორიული მსჯელობა თვით ფაქტებზე, რომელთაც ისტორიული კრიტიკა ეჭირებათ. ჯერ ავტორი მეტად აჩქარებულად განიხილავს კითხვას ქართული ანბანის დასაწყისის შესახებ და ამბობს, რომ შარნავაზ მეფემ მოიგონაო მხედრული ასოები ძრისტეს დაბადების უწინარეს (302 წელს). მერმე უარყოფს ვაერცელებულ მოსაზრებასა, რომელიც ამტკიცებს, ვითომც ქართული ანბანი მესრობს შედგენოს. მ. ჰანაშვილის სიტყვით, ქართველებმა და სომხებმა აღადგინეს და-

ვიწყებული ძველებური ანბანი მეოთხე საუკუნეში. მრედ წოდებული «ხუცური» კი შეუდგენია მეცნიერს ბენიამინს ალბანელებისათვის და მერმედ ხუცური ქართველებსაც მიუღიანთ ეკლესიებში სახმარად და სხვ. და სხვ. თუ კარგად დაეუყარდით მ. ჰანაშვილის მსჯელობას, ჩვენ საკმაოდ ვერ ვსცნობთ მას მიერ მოყვანილს საბუთებს. თვით მეცნიერებაში ევსაგანი ჯერ-ჯერობით გარდაწყვეტილი არ არის და ზოგიერთა მეცნიერებს კარგი ძალი დრო მოუწოდობით მაგ კითხვის გამოსაცნობლად. პროფესორმა ილ. მკერამძედიშვილმა «ივერიაშივე» დაბეჭდა თავისი წერილი, რომელშიაც ერთობ მჭევრმეტყველურად ამტკიცებდა მხედრულის უბედურებას და ამბობდა, რომ ხუცური წარმოსდგა მხედრული დგანაო. მას აზრი ჯერ კიდევ დამტკიცებული არ არის და ჯერ-ჯერობით მისი გარდაწყვეტა, მეტადრე ჟურნალის წერილში, ერთობ სათუო იქნება. მაინც და მაინც უნდა ვთქვათ, რომ ძველი აზრი შესახებ ქართული ანბანის მოგონებისა თან-და-თან ირყევა და ვინ იცის დაბეჯითებით, როგორ გარდაწყდეს. ეს კიდევ არაფერი: წარმოთქმული აზრები შესახებ ქართული ანბანის დასაწყისისა არსებობენ მწერლობაში და მამა ჰანაშვილს ნება აქვს მიიღოს რომელიმე იმათგანი. შალა კი მკითხველის ყურადღება მივაქციოთ თვით მ. ჰანაშვილის დაუმტკიცებელს და უსაბუთო ისტორიულ დასკვნას. მართს ადგილას (მე-4 გვერ.) მამა ჰანაშვილი ამბობს: «განათლება ქართველის ხალხისა დაიწყო ძრისტეს დაბადების უწინარეს (302 წელს),

როცა შარნავაზ მეფემ შეადგინა ქართული «მხედრული» ასოები. უკველია, რომ ამავე დროს დაიწყო ქართული ლიტერატურაც: არ შეიძლება, რომ ასოების გამომგონებასთან არ დაქვეითა რამე მოსწავლ ყრმათათვის სავითხვადან». შესაძლებელია, რომ ასოების მოგონების შემდეგ რაიმე დაიწერებოდა, მაგრამ რად გვარწმუნებს ავტორი, ვითომც არ შეიძლებოდა რაიმე არ დაეწერათ მოსწავლ ყრმათათვის საკითხავად? რასთვის უნდა დაეწერათ რაიმე უთუოდ «მოსწავლ ყრმათათვის საკითხავად»? ჩვენ ვაძლეეთ ამ კითხვებს, რადგანაც მათ გარდასაწყვეტად ავტორს არავითარი საბუთი არ მოჰყავს. ჩვენ იმას კი არ ვამბობთ, ვითომც ჰანაშვილის აზრი ქვეშარიტი არ იყოს, არამედ იმასა, რომ მისი აზრი ერთობ უსაბუთოა და მაგგვარი აზრის უსაბუთოდ წარმოთქმა დიდ შეცდომად მიგვაჩნია.

იმავე შემოთხე გვერდზედ მამა ჰანაშვილი ამბობს: «მხედრულის» სიტყვის დასამტკიცებლად, პ. იოსელიანის თანახმად, რომ არის ნაკრები ფული აზორკისა და არმაზელ მეფეთაო (87—103 წელს მეფობდენ), და იმაზე ზედ-წარწერა მხედრულის ასოებით არისო». ამ შემთხვევაშიაც ერთობ აჩქარებულა მამა ჰანაშვილი; ჩვენ ვფიქრობთ, რომ საჭირო იყო ამ ფაქტის გამოკვლევა: როგორც ჩვენ ვიცით, თუ მხესიერებამ არ გვიღალატა, აკადემიკოსი ბროსე უარყოფს პ. იოსელიანის აზრს შესახებ მხედრულის ასოებით ზედ-წარწერისა აზორკის და არმაზელ მეფეთა ფულზე, პ. იოსელიანის სიტყვები რომ მართალნი იყვნენ, მაშინ

და ყველა მასწავლებლებს მადლობა სინდისიერად და კარგად აღსრულებსათვის თავიანთი პირდაპირი მოვალეობისა ალარა, რომ, როგორც ხანს, სასწავლებელში სწავლა კარგ ნიდავზე არის დაყენებული. შემდეგ გადასცა ზედამხედველის თანაშემწეს ბ. ბარნოვს ფულად რ. და-ხუთი მანეთი და რამოდენიმე ევრემპლიარი სასულთერო წიგნებისა ზოგიერთი ნიჭიერ და ღარიბი შეგირდებისათვის დასარიგებლად. სასწავლებლიდამ ექსარხსი წაიღია იმ ადგილის დასახედავით, სადაც უნდა აშენდეს მომავალი სასწავლებლის შენობა. ადგილი ძალიან მოწონა და კიდევაც აქო, რომ სასწავლებლის აშენება აქ ძალიან სასარგებლო და კარგი იქნება. ახალსენაკადამ ექსარხისი წაბანდა მარტვილში; იქილამ მსურგეთის სასწავლებელში და მერმე პირდაპირ მუთაისში.

უცხოეთი
— რამდენიც ხანი მიდის, იმდენი უფრო ნათლად ჩნდება, რომ ბუღვარის საქმეთა ცვალებებს ვინაში და ბერდისში

კითხვა შესახებ ქართული ანბანის დასაწყისისა დიდი ხნის გარდაწყვეტილი იქნებოდა.
ზოგიერთ სხვა შემთხვევაშიაც მამა ჯანაშვილი მომეტებულად აჩქარებულა და ამიტომაც კიდევ უფრო უსაბუთო აზრები წარმოუთქვამს. მამა ჯანაშვილს მოჰყავს მღვდელი აბიათარის შემდეგი სიტყვები: «როცა სპარსეთიდან მოვიდნენ მოგვნი იერუსალიმს, იესო ძრისტესთვის თავყანის-საცემლად, — ეს ამაგი შეიტყეს მცხეთის ურიებმა და ასრე ეგონათ შრიასტანი დაიპყრეს სპარსეთის მეფეებმა და აიკლესო, რომლისათვის იქმნა გლოვა და წუხილი ურიათა ზედა ქართველთა, მცხეთელთა, ძოდის წყაროელთა, მწიგნობართა და ხობის კანანელთა მთარგმნელთა». რომელს ენაზე გადმოთარგმნეს ამ ურიათა წიგნები, თუ არა ქართულზე? კითხულობს მამა ჯანაშვილი. სიტყვები ხმარებულნი: «ურიათა ზედა ქართველთა» ამტკიცებს, რომ იმათ (საქართველოს ურიათ) დაიწყებული ჰქონდათ თავიანთ საკუთარი ენა და იცოდნენ მხოლოდ ქართული, და თავიანთთვის სახმარად საღმრთო წიგნებიც ქართულს ენაზე ჰქონდათ გადმოთარგმნილი» (საკუთარი სიტყვები მამა ჯანაშვილისა). ჩვენა ვფიქრობთ, რომ იმ ოთხიოდე სტრიქონით «მართლის ცხოვრებლამ» და «საქართველოს სამოთხედამ» არა მტკიცდება მამა ჯანაშვილის აზრი; ერთობ სათუთა ურიებისაგან სამზობლო ენის დაიწყება და ქართულს ენაზე საღმრთო წიგნების თარგმნა.

მ. ჯანაშვილი განაგრძობს: «თუქცა ეს თქმულება არ ამტკიცებს იმას,

დაძვადებულა, რასაკვირველია, იმ მოსახრებით, რომ რუსეთი, თუმცა ძალიან სურს მას სწავლა მშვიდობიანობა არ შეირყოს, მაგრამ ისე ძლიერად არ შეიძლება თავს და იმ პოლიტიკადამ, რომელსაც ის ადგას ბუღვარის შესახებ, მეტის-მეტად უკან არ დაიხუკს. როგორც განუთქვამს ცნობებიდან ხანს პრუსიის, სამხედრო წრეში მტკიცდენ არიან დაწმუნებულნი, რომ უფროდ საქმე არ გათავდება და ამისთვის იქ უოველისფერმა წინადადეგს თავდარიგისა.

ამას წინადადეგები ხევის მკითხველებს, რომ პრუსიის ოქციონები გადნაიად გადმოიან რუსეთის სამხედროებში, სინჯავენ, ათავადებენ იქაურს მდებარეობას და ადგილებს გეგმებს ქსტევენ. პრუსიის ოქციონების მაგალითისთვის პრუსიელებსაც მიუყვანთ სელი. ზოგიერთა რუსულს განუთქვამს მოყანიათ, ცნობები რომ ამ შემოდგომასზე რამდენიმე ასი პრუსიის ჯარის კაცი თავის ოქციონებით დაბანაკებულა რუსეთის სამხედროებზე და აქედამ გულმოდგინეთ ათავადებებს და სუკრავს თურმე ახლო-მანლო მდებარე ადგილებს; მაგალითად, ქადაქ მილოლსკში, რომელიც ზედ სამხედროებზე მდებარებს, ამ უამად 30 პრუსიის ოქციონი ცნობრობს, დაბა სტრელოვკაში, რომელიც

რომ ამ დროს ქართველებს საკუთარი ანბანი ჰქონდათ, მაგრამ ურიებს შეეძლოთ თავიანთი ანბანი ეხმარნათ ქართულს ენაზე წიგნების სათარგმნელად და საწერად, მაგრამ იმ აზრს კი ამტკიცებს, რომ ძრისტეს დაბადების დროს ძავკასიაში ქართული ენა ბატონობდა».

იმაზე უნდა შევნიშნოთ, რომ საეკვირა ურიებისაგან ქართულს ენაზე წიგნების თარგმნა; კიდევ უფრო საეკვირა იმ დროს ქართულს ენაზე ურიულის ანბანით წიგნების წერა. საკუთარი მოსაზრებისათვის მამა ჯანაშვილს არაერთხარ საბუთი არ მოჰყავს გარდა იმ ოთხიოდე სტრიქონისა, რომელნიც ჩვენ ზემოთ ამოვწერეთ. ძიდევ უნდა მოვახსენოთ მამა ჯანაშვილს, რომ მას არ მართებს აჩქარება ისტორიულს მსჯელობაში და კარგად უნდა იცოდეს, თუ როგორ უნდა მოვყროს კაცი ისტორიულს ფაქტებს. ჩვენ შეგვეძლო კიდევ რაოდენიმე შენიშვნა მივუკცა მამა ჯანაშვილისათვის, მაგრამ რაცა ესთქეთ, იგიც საკმაოდ მიგვაჩნია, რადგანაც საუბარი მის წერილის შესახებ ერთობ დიდი მოგვივიდა. მხლა კი შევუდგეთ «ივერიის» სხვა ნაწილების განხილვას.

შემდეგ ჯანაშვილის წერილისა დაბეჭდილია თ. რ. ძრისტის ლექსი «შიმშილი»; ეს ლექსი საზოგადოდ კარგია და ავტორის ჩვეულებრივი გრძობა და ხელოვნება ეტყობა, მაგრამ ალაგ-ალაგ შეხედებით თითქო ნაძალადევი სტრიქონებს, რომელნიც არ შეეფერებიან მთელს ლექსსა. შეგხედებთ ისეთი სტრიქონებიც, რომელნიც არ უნდა იყენენ ხალხურის კილოთი დაწერილ ლექსში

აგრეთვე ზედ სამხედროებზე, ხათს გაცხადე პრუსიის ჯარის ოქციონი და საღდათი დგას თურმე, სოფ. ოპუნინცაში, რომელიც ერთი ვერსის სიგრძეზეა რუსეთის სამხედროებში, 150 ჯარისკაცი სახლობს 50 საყენზე რუსეთის სამხედროებში, პრუსიის ტამონსში, 20 ცხენოსანი ჯარის კაცი დაყენებული. ამ ადგილებში მცხოვრები ხალხი ამტკიცებს, კითხვით ეს პრუსიელები აქვარად ღასა-რაგობდენ — ხევი იმიტომ ვართ აქ დაყენებული, რომ ვარგად შევისწავლოთ აქაური მდებარეობა და მომავალ ომში გზები ვუჩვენოთ ხევის მხედრობასაც. მართლაც და რით ახსენება პრუსიელებს ესეთი განდებური ქნევა, თუ არ ამ განზრახვით? ისინი იქამდინ გატარებულან მომავალი ომის ფიქრით, იქამდინ გალაღებულან, რომ ხალხთა მოწოდებებს განახსაც კი უფრადლებას აღარ აქტევენ და უოველს შემთხვევაში არღვევენ მას. მოხსენებულს მაგალითებს გარდა ბუკის სსვა შემთხვევაც მომხდარას ამ შემოდგომასზე რომ პრუსიელი ოქციონები თვით რუსეთის სამხედროებლამაინც შემოსულან, ხელში გაშლილი რუსები სჭერიათ და ისე უსინჯაუთ იქაურებს.

რუსული განუთქვამს დასკვნით, უოველიც ეს წინასწარ მხადება, ეს წინადადეგს თავდარიგის შედგომას ნათლად ამტკიცებს გერმანიის გამევი პირთა განზრ

სებში («წარვიდნენ, განქრენ ის დრონი» და სხვ.). «შიმშილი» საზოგადოდ ეტყობა, რომ ფორმას დაუძლევია შინაარსი და ამისათვის ლექსი ვერ იქონიებს მკითხველზე იმ შთაბეჭდილებას, რომელიც უნდა მოეხდინა.

«ივერიის» ამავე წიგნში დაბეჭდილია «წერილები ლორენცო ბენონისა» (შემდეგი). ეს წერილები კარგად არის ნათარგმნი და დიდის სიამონებითა და ინტერესითაც იკითხება, მაგრამ უნდა ესთქეთ, რომ «წერილების» ზოგიერთა ნაწილები რაღაცა მიზეზებით არ დაბეჭდილია.

«ივერიის» ამავე წიგნში დაბეჭდილია მალაროელი გლეხის წერილი («ძნელი საქმე»). ეს წერილი შეეხება ბ. აღნიაშვილის წიგნს («Первый шагъ въ изученіи русскаго языка для начальныхъ грузинскихъ школъ»). მალაროელი გლეხის წერილის შინაარსს ჩვენ აქ არ შევეხებით, რადგანაც იგი შეეხება ისეთს საგანს, რომელიც გარჩეული იყო «ღრობის» ერთს წერილში («ღრობა» № 194). მალაროელი გლეხი არჩევს აღნიაშვილის წიგნს და, როგორც ეტყობა, ავტორს დიდი მეცადინეობა უხმარია ამ საქმისათვის და კარგათაც შეუსრულებია. მხოლოდ ბ. მალაროელს გლეხს მცირე შენიშვნა უნდა მიესცეთ ერთს აზრის შესახებ, რომელიც არახდროს არ ეპატიება პედაგოგის მცოდნე პირს. ბ. მალაროელი გლეხი თავის წერილს დასაწყისში აღიარებს სახალხო სასწავლებლებში მასწავლებლობისათვის აუარებელს სიძნელეს. მალაროელი გლეხის მო-

წახვას: კ. ი. მათისე მოაწვეს, არ დაყენეს ბუღვარის საქმე, არ დატოვდეს მისი პოლიტიკის ჩარხი, რომელიც რუსეთს ნებოთ თუ უნებოთ, შეტაკება მოუხდეს გერმანიასთან და პრუსიასთან. ყუდასფერში ეტურობათ დასავლეთის სახელმწიფოთ, რომ დიდი ხნისა ამდით რუსეთთან შეტაკების საღმრდელი და საქმე იქამდინ მისულა, იქამდინ მოწიფულა და გამდაღარებულა მათში სახსლის ღვრის წყურვალი, რომ რუსეთმა თუნდ ბევრად დაუთმ ას და თავისი მშვიდობის მიმდევარი პოლიტიკა არ დაგდოს, დასცაღას სამხედროება და უკან დაიწიოს, ისინი მაინც კადევი არ მოექმებიან და იარაღისთვის ხელს მოაკიდებინებენ.

როგორც ეტულება ბისმარკი აღარ სემრობს და მართლად ამირობს პოლემის სამეფოს ადღვენას. «რეინის განცხვენას» უნდაო — იწერებიან განუთქვამს — აღმწეროს აღმოსავლეთისკენ ისეთი ზღუდა, რომელიც უფრადებს გერმანიის იმპერიას რუსეთის მხრე და უფრო განამტკიცებდეს ნემეტრითა სახელმწიფოთა გეგმისა, რომელიც მის შექმნას და რომელიც მისევი სამძვარით არსებობს. ამ განზრახვის შესასრულებლად საჭირო იყო რეისიტაცის პოლემელი დეპუტატების უფრადება რითმე დაქმნასურების და თავისკენ მიემხრო; ამისათვის ის, რომ-

საზრებანი ამ საგნის შესახებ სრულიად სამართლიანნი არიან, მაგრამ მერმე კი ძლიერა სცდება პატიეცემული ავტორი, საშუალო და უმაღლეს სასწავლებლებში მასწავლებლობის შესახებ; იგი ამბობს: «მართლადაც და რა არის ძნელი თუნდა უფროს კლასების, საშუალო სასწავლებლების და თითო უმაღლესს ტარების მოძღვრობაში? ბევრი არაფერი. შეისწავლე საგანი ხეირიანად, რომელსაც ასწავლი (ერთი რომელიმე საგანი საჭირო მარტო) და იყავ სინილისიანი და პატიოსანი კაცი. სხვა საჭირო არაფერი არა არის რა. შევლა თავის კვალობაზედ თითონ მოჰყება. რასაკვირველია, სჯობს, რომ კაცს ცოდნასთან ნიჭიც ჰქონდეს, მაგრამ უამისოთაც ბევრი არა დაშავდება რა». მ. აზრი ბ. მალაროელი გლეხისა სწორედ აზრებულთ აზრია: საშუალო სასწავლებლებში და უმაღლეს ტარებში მოძღვრობისათვის ცოდნის გარდა ნიჭიც საჭიროა და უამისოთ სწორედ რომ ბევრი დაშავდება. ჩვენი აზრი იმაოდენად ჰემმარტია, რომ მისი განმარტება საჭიროდ არ მიგვაჩნია.

ბოლოს უნდა გვეთქვა ორიოდე სიტყვა «შინაურს მიმოხილვაზე», მაგრამ ამას არა ვიარულობთ, რადგანაც ამ წერილს ავტორის ხელის გარდა სხვა ბეჭედიც ასეთია.
შქანსკენელი წერილის გამო («ხილად»), რომელიც შეიცავს «ივერიის» რედაქციის საუცხოო პოლემიკის ნიმუშს და ჩვენი საკუთარი მსჯელობის კრიტიკულს გარჩევას, ცალკე წერილში მოვილაპარაკებთ.
ს. ნანიშვილი.

